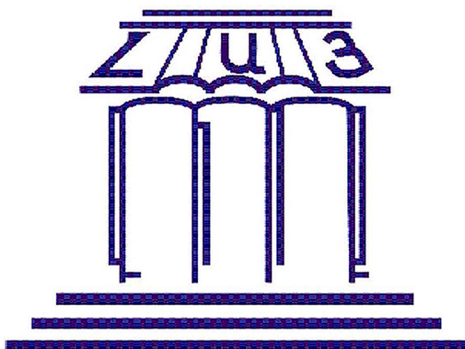

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

17349

Nº 80

Գ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ

ՏԵՍՍ.ԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՈՐՄԱՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱԿՆԱՐԿ

Հրատ .

Հ. Ս. Դադնակցուքեան

1924

ԺՆՆԿ

323.1(47.925)

G-38

25

C-38

12 MAR 2011
opl

Վ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ

ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԻՈՐԾԱՆ

ԹԹՈՒՅԻԿ ԱԿՆԱՐԿ

ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ST. NERSES SENORHALI
LIBRARY
ARMENIAN PRELACY

Հրատ .

1924

Հ. Յ. Դաշնակցութեան

ԺԳՆԵՎ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ

(Տեսական հիմնադրման

քռուցիկ ակնարկ)

1848-ին, սրանից, ուրեմն, ընդամենը 76 տարի առաջ, Մարքսն ու Էնգելսը «Կոմուն-նիստական Մանիֆեստ»-ի մէջ շփոթելով հայ-րենիքի և ազգութեան հետ կապուած մի շարք գաղափարներ, գրում էին, ի միջի այլոց, հե-տեւալը.

«Կոմունիստներին մեղադրում են նաեւ նրա մէջ, թէ նրանք կամենում են ոչնչացնել հայրենիքը, ազգութիւնը: Բանուորները հայրենիք չունեն: Նրանցից չի կարելի խլել այն, ինչ նրանք չունեն: Անկասկած պրոլետարիատը պետք է նախ եւ առաջ տիրանայ բաղադրական բովանդակ իշխանութեան, հասնի ազգային գե-րիշխան դասակարգի բարձրութեան եւ ինքն իրեն կազմակերպի իբրեւ ազգ, — եւ այս ի-մաստով նա տակաւին կապուած է ազգու-թեան: Բայց ոչ բուրժուական իմաստով:

1391-2011

«Արդէն բուրժուազիայի զարգացումն ինքնին, ազատ առեւտուրը, համաշխարհայնացումը եւ արտադրող արդիւնաբերութեան եւ նրան համապատասխանող գոյութեան պայմանների միանմանութիւնը աստիճանաբար ոչնչացնում են ազգութիւնների միջեւ եղած սահմանագծումներն ու հակամարտութիւնները» : *)

Այս կտորի մէջ արծարծուած մտքերով Մարքսն ու էնգէլսը ուզում էին ասել, որ երբ համամարդկային ընկերվար ուսմունքը պրոլետարիատի պայքարի գնով իր վերջնական յաղթանակը տոնէ, այն ժամանակ այլեւս «գոսակարգային» ազգութեան մասին խօսք չի լինի և ապագայ մարդկութիւնն ու հասարակակարգը կ'ունենան ապաղասակարգային, ապաղգային, որ ասել է՝ համամարդկային բնոյթ ու կերպարանք։ Այս տեսակէտը նրանք հիմնաւորում էին, ինչպէս տեսանք, նաև տրեստեսական տուեալներով, յայտարարելով, թէ ազգային բաժանումներն ու հակամարտութիւններն արդիւնք են անխուսափելիորէն կենտրոնացման ձգտող, իսկ այժմ բաժանւած, ժամ, ապակենտրոն ու մասնատուած տնտեսութեանց :

Ուղղափառ և ամենազօր «կենտրոնացումը» յետագային պիտի զար ընդմիջտ խորտա-

*) Karl Marx et F. Engels. «Le Manifeste Communiste». Փարիզ, էջ 50.

կելու տնտեսական պատնէշները, ստեղծելու մէկ կուռ, հզօր և ամբողջական տնտեսական կառուցուածք, որի հարուածների տակ պիտի զոլորչանային ամէն կարգի (ու նաև, ի հարկէ, ազգային) տարբերութիւններն ու հակամարտութիւնները :

Այսպիսով, հայրենիքի հասկացողութիւնը, որ սկսում է ո՛չ միայն տնտեսութեամբ ու չի վերջանում միայն տնտեսութեամբ. ազգութեան գաղափարը, որ ինքնին մի բաւական բարդ բնակութաւարտական շաղախ է ու չի պարփակւում Մարքս-էնգէլսեան չոր ու ցամաք կոնցիպցիաների չրջանակում, — ահա այդ հասկացողութիւններն ու գաղափարները գիտական սոցիալիզմի հիմնադիրները կապեցին ժամանակաւոր կեանք ունեցող տնտեսակարգի հետ, այդ հասարակակարգի մահուան հետ մէկտեղ նախատեսելով նաև նրանց մահը :

Նոյն թուականին (1847) Մարքսը գրում է իր «համբաւաւոր» ու թունալից յօդուածը աւրաորական պաւոնների մասին, դէմ արտայայտուելով նրանց անկախութեան (եւ յատկապէս չեխերի) նաև նրա համար, որ այդ ազգերը 12—20 միլիոն միաձուլ և կոմպակտ թիւ չունեն։ Նա նախատեսնում էր, որ մօտակայ համաշխարհային պատերազմը պիտի գալ ու պիտի սրբի բոլոր («սղճուկ»), «անօգնական», «եղազլուխ» և «ռէակցիոն» ազգերը (սլաւոն-

ների հասցէին), հարթելով նախապարհը հը-
զօրների և ուղղափառ «կենտրոնացման» առ-
ջէ։ Ու նա բնաւ չէր քաշուում թուէալից հեզ-
նանքով յայտարարելու թէ՛ երբ «դոգման»
պահանջում է զոհեր, ապա պիտի զնալ այդ
զոհաբերութեան ու պիտի տրորել նաև «մի
քանի ազգային քնքոյ ծաղիկներ»։

1860 ին, սրանից, ուրեմն, ընդամէնը 64
տարի առաջ. նոյն Մարքսը օրհնում էր Գեր-
մանիոյ պատերազմը Դանիոյ դէմ, նուիրա-
գործելով պրուսացու «յեղափոխական» ուշ-
խարհակալութիւնը և ողջունելով փոքր Դա-
նիոյ ոչնչացումը։

Մարքսի և Էնգէլսի անմիջական աշա-
կերտներից Լիբկնեխտը (հայրը) 1892-ին, սը-
րանից, ուրեմն, ընդամէնը 32 տարի առաջ,
Մարսէլլում արտասանած իր նշանաւոր ճառի
մէջ յայտարարում էր, որ մարքսիստները մի-
այն երկու ազգ գիտեն՝ կեղեքողների ու կե-
ղեքւողների, որոնցից երկրորդին պատկանում
են իրենք։

Եւ մինչև իսկ զգոյշ Կառլցկին ազգու-
թեան հարցին նուիրած իր անդրանիկ ու-
սումնասիրութեան մէջ («Ժամանակակեց աղ-
գութիւնը» [սորազրով] այն կարծիքն էր յայտ-
նում, որ ազգութիւնը արհեստական կազմու-
թիւն ունի, որ նա ծնունդ է մասնատիրական
անտեսութեան և որ, հետևաբար, այս տրն-
տեսութեան վերացման հետ պիտի վերանան

նաև այդ մանր աղգերը, միանգամ ընդմիշտ
ձուլուելու համար խոշոր ու միաձոյլ միու-
թիւնների մէջ։

Իսկ դեռ երէկ էր, որ հսկայածաւալ Ռու-
սաստանի մէջ, մարքսիզմի ուղղափառ հետե-
ւորդները, ռուս սոցիալ-դեմոկրատները, մանր
աղգերի համար ապրելու ուրիշ չնորհ չուէին,
բայց եթէ անգոյն, անմիս, անարիւն ու անորոշ
«կուլտուրական ինքնավարութիւնը», Ռու-
սական մարքսիստական այս անցագիրը, պատ-
րաստուած փոքր ազգերի համար, «կուլտու-
րական ինքնավարութեան» սահմանից այն
կողմը թոյլ չէր տալիս անցնելու Ռուսիոյ
ստորագաս աղգերից գրեթէ ոչ մէկին։

Այսպէս—երէկ, ընդամէնը մի քանի տաս-
նամեակ առաջ։

Ու սակայն այսօր, ընկերվարական բո-
վանդակ աշխարհի մէջ, բոլոր երկրներում ու
ամէն հորիզոնների տակ չէք գտնի և ո՛չ մէ-
կին, որ յանդգնէր բացայայտօրէն դէմ ար-
տայայտուելու ազգութեանց ուրոյն դո-
յութեան և նրանց անկախութեան երազին։

Այսպիսի ջախջախիչ լողթանակ և այն էլ
այսքան կարճ ժամանակաշրջանում՝ չի վաս-
տակել հանրային թերևս և ոչ մի գաղափար։

Ազգութեանց լողթական երթի առջև
ջախջախուած փոռուած է մարքսեան չարա-
գուշակ տեսութիւնը և նրա աւերակների վը-

բայ այսօր խրոխտ կեցուածքով ցցուած են փոքր ազգութեանց ազատութեան և անկախութեան մի շարք հրաշակերտ շէնքերը (ու նաև... չեխերի)։

Համալսարնային պատերազմը պիտի գար ու պիտի սրբէր, ըստ Մարքսի նախատեսութեան, բոլոր «խղճուկ», «անօգնական», «եզազուլ» ու «եզակցիոն» ազգերը, պիտի գար ձուլելու նրանց հզօրների ամենակուլ խառնարանում, սակայն այդ պատերազմը եկաւ ու, հակառակ Մարքսի, սրբեց ու տարաւ մեծերից շատերին, նրանց սրբազան աւերակների վրայ կառուցանելով «խղճուկներ» և «անօգնականներ» ազատութեան հոյակապ կոթողը։

Ու մտածել թէ մինչև մեծ պատերազմը, միայն Եւրոպայում, կային յիսուն եւ վեց ինքնիշխան երկրներ, իսկ այսօր, պատերազմից յետոյ, այդ նոյն Եւրոպայում նրանց թիւը հասնում է արդէն եօթանասուն եւ վեցի։

Այսպիսի ջախջախիչ յաղթանակ, մի անգամ էլ կրկնենք, պատմութեան մղիչ ազդեակներից և ոչ մէկն այսքան արագօրէն թերեւս չի տարել։

Այո՛, համարձակ կարելի է ասել, որ ընկերվար մարդկութեան շարքերում չկայ այլևս մէկը, որ արիութիւնն ունենայ բացձակատ դէմ դուրս գալու ազգութեան գաղափարին, չկայ մէկը, որ համարձակութիւնն ունենայ

ժխտելու ազգութեանց նուիրական տենչանքը, նրանց անկախութեան պահանջը։

Հարիւրաւորների անունները կարելի է յիշատակել, անվերջ էջեր գրաւելով, որոնք փոխադարձ մրցակցութեան մէջ են աւելի՛ յուզիչ, աւելի ազգու, աւելի՛ վեհ ու վառ խօսքերով հիմնաւորելու համար ազգութեանց յարատեւութեան գաղափարն ու նրանց նուիրական երազը՝ ապրել ազատ, ինքնիշխան եւ անկախ։

Տասնեակներով կարելի է թուել այնպիսի կուռ ու հզօր քաղաքական հոսանքներ, որոնք երէկ ժխտելով ժխտում էին այդ գաղափարները, իսկ այսօր պաշտպանելով պաշտպանում են և՛ ազգն ու ազգութիւնը, և՛ հայրենիքն ու նրա անկախութիւնը։

Բացայայտ հակառակորդներն ու թշնամիները մնացել են այն բանակում միայն, որ ընկած է մարդկութեան երազած հասարակակարգի այն կողմը, յառաջադիմութեան սահմաններից դուրս, յետադէմ ու մթին գաղափարների խաւար աշխարհում։ Գծից այս կողմը գտնուած հակառակորդը պայքարում է այլևս ո՛չ ուղղամիտ, ո՛չ բացայայտ, ո՛չ շիտակ ու բացձակատ ձեռով, այլ քողարկուած, կեղծ ու չտարուած վիճակի մէջ։

Մարքսեան յանդգնութիւնն այլևս չկայ։

Կարո՞ղ էք թուել մի այլ գաղափար, որի յաղթանակն այսքան վճռական, այսքան ան-

վերապահ ու վերջնական լինէր :

Կարող էք յիշատակել արդեօք որեւէ ձգտում մարդկային պատմութեան մէջ, որի առջև խուճապահար տեղատուութիւնն այդքան հոյակապ լինէր և այն էլ . . . այսքան կարճատև շրջանում :

Դեռ երէկ, մի քանի տասնամեակ առաջ, ազգութիւնն իր նորագոյն առումով խորթ էր, անհաղորդ ու անհարազատ գիտութեան ու պայքարող մարդկութեան մէկ ամբողջ հատուածին :

Դեռ երէկ, մի քանի տարի, մի երկու տասնամեակ առաջ, հեգնանք կարող էր յարուցել անկախ երկրների այն հոյակապ փունջը, որ այսօր երկունքով, արևնառատ պայքարի և աննախընթաց փուլգումներով գնով հիւսւում է գեղեցկօրէն հզօրների խնկելի աւերակների վրայ :

Ազգերը, որ XII-րդ դարից սկսած մի առանձինն յափով կազմաւորւում ու գոհաւորում են մարդկային պատմութիւնը, այսօր այլևս դարձած են այդ պատմութեան մղիչ ու հոյակապ ազդակներից մէկը :

Այս բացայայտ ճշմարտութիւնն ըմբռնելու համար պէտք չկայ անպայման մարդկային պատմութեան բոլոր հատորները գիտնալու :

Մտքի թռիչքով գծեցէք ձեր տեսողութեան առջև աշխարհի քարտէզը երկու, մէկ

դար առաջ ու դուք պիտի տեսնէք, թէ այդ քարտէզը որքան գունեղ, որքան երկնաւանդ է դարձել վերջին երկու հարիւրամեակների ու ման աւանդ XIX-րդ դարու ընթացքում :

Միթէ անխորհուրդ է այս հոյակապ երեւոյթը : Իմաստ չկայ արդեօք այն չքեղ շարժման մէջ, որ զէպօքից զէպք ու փաստից-փաստ գալիս է փայլ տալու մարդկային պատմութեան : Չէ՞ որ երկնաբեր չեն ազգերը, չէ՞ որ երկրածին են նրանք, մեր մոլորակից ու մեր աշխարհից, խորարմատ ձեռով ու տարբեր գոյներով ձգուած պատմութեան մէկ ծայրից մինչև միւսը :

Երկու հակամարտ ու իրերամերժ գործօններ անընդհատ, անողոք ու արիւնալի պայքարի մէջ են եղել փոխադարձաբար ու զրեթէ պատմութեան ամբողջ տեղութեան ընթացքին : Այդ երկշնորուած գործօններից մէկը ձգտել է տէր կանգնել ամբողջ աշխարհին, բոլոր բերանների մէջ մէկ լեզու դնել ու բոլոր ձեռքերի մէջ մէկ զրիչ պահել, տեսնել աշխարհը, ողջ մարդկութիւնն ի՛ր լեզւով խօսելիս և ի՛ր աստուածներին երկրպագելիս : Ու դրան զուգընթաց աճել ու զարգացել է երկրորդ գործօնը, տրամագծօրէն հակառակ առաջինին, որ ձգտել է հնարիմաց բոլոր ձևերով պահել պատմութեան ստեղծագործ ուժերը, բոլոր լեզուներն ու բոլոր ազգային գոյները,

ամենքին իր սեփական անկիւնը տալով և իւրաքանչիւրին ազատ պահելով հզօրների աշխարհակալ ռոմանթիկներին:

Դժուար չէ ասել, թէ այս պայքարը մըրցակցող ուժերից ո՞ր մէկի յաղթանակով պիտի վերջանայ:

Այս հարցին պատասխանում է ինքը պատմութիւնը:

Յանուն աշխարհակալութեան մղուած իւրաքանչիւր մէկ նոր ու վիթխարի բաղխում, յանուն նոր տիրապետութեան տարուած իւրաքանչիւր մէկ պայքար, ամէն մէկ բռնակալ ձգտում տիրանալու նորանոր երկրների ու ստրկութեան մասնելու համար նոր ու ազատ ժողովրդների վերջացել ու վերջանում են ստորագաւ ժողովրդների անակնկալ ազատութեան գնով:

Ու պիտի վերջանան այդպէս:

Որովհետեւ անկարելի է ճշմարիտ խաղաղութիւն հաստատել մեր մոլորակի վրայ, եւ թէ մինչեւ իսկ բովանդակ տիեզերքը սեփականութիւնը դառնայ միայն երկու մեծ ու հզօր ազգերի: Ո՞վ կարող է կասկածել, որ հզօրութեան զաղտնի ծալքերի տակ թագնւած անհանգիստ, անյազ ու արիւնոտ շտորըջն այս երկու ուժերը զուրս չպիտի բերի մէկ նոր ու անեղ պայքարի՝ յանուն միայն մէկի անսանձ, անսահման, անմրցակից տիրապետութեան:

Որամուկս եղէք պատմութեան ներքին

իմաստի մէջ, փորձեցէք լսել նրա սրագան ձայնը, հասկանալ այն խորհուրդը, որ իր մէջ կրում է անաղատ ազգութեանց կանթեղակիր պայքարը ու գուք պիտի տեսնէք, որ ուրիշ ընթացք, զարգացման ա՛յլ ուղի մարդկային պատմութիւնը չունի:

Համայն աշխարհը կամ պիտի թողնել միայն մէկին, կամ բոլորը տէր պիտի կանգնեն այն ստացուածքին—նիւթական ու ոչնիւթական—որ ազգերը կուտակել են անյիշատակ ժամանակներից սկսած:

Կամ զարչ բռնակալութիւնը—այս կամ այն գոյնի տակ քոզարկուած—իր անարգ հովանին պիտի տարածի տիեզերքի բոլոր ցամաքների ու բոլոր ջրերի վրայ, կամ ազատութեան արեւը հաւասարապէս պիտի լուսաւորի ազգերի—ու անխտիր նրանց բոլորի—ազատ ու անկախ հայրենիքները:

Ու պատմութիւնն անա այս վերջին ճանապարհով է գնում:

Անկարելի է երեւակայել աւելի հզօր, աւելի անյաղթահարելի, աւելի յամուռ ու տեւական մէկ ոյժ, քան ազատութեան տենչն է՝ նրա մահացու հարուածներին չզիմացաւ եւ ոչ մէկ աշխարհակալ, որովհետեւ և՛ ոչ մէկը բռնաւորներից չունեցաւ հրայրքոտ պայքարի այն անմար կրակն իր մէջ, ինչ ունի ազատութիւնը, նա բնատուր է ազգերին, ինքնածին ու ինքնարուխ, նա հոգեկան այն անսպառ

զանձն է, որ փոխանցոււմ է դարերից-դար
ու անընդից-սերունդ, առանց երբեւէ իր հը-
մալքն ու թոժկութիւնը կորցնելու:

Չոհերի և՛ ոչ մէկ թիւ, արեան և՛ ոչ մէկ
քանակ, աւերածութեանց և՛ ոչ մէկ օրինակ
չի կարող ազգերն անջատել ազատութեան
կուռքից:

Եւ ինչո՞ւ հեռուներ գնալ:

Ահա ձեզ հայ ժողովուրդը, նրա ամբողջ
պատմութիւնն անսպառ պայքարների մի ըն-
դարձակ մարտիրոսագրութիւն է... յանուն
ազատութեան: Բազմիցս հարուածուած, ծը-
ւատուած ու արիւնոտուած, նա փերստին ամ-
փոփել է իր ցիրցան ուժերն ու լարուած հի-
գերով պարզել պայքարի դօշը: Մօտ եօթ
դար է, ինչ ազատութեան արեւը մարել է
հայկական հողերի բոլոր ժամերի վրայ:
Եօթ դար է, ինչ բռնակալները փոխն ի
փոխ գալիս, իշխում, աւերում ու սրածուժ
են, ձգտելով քարը քարի վրայ չիժողնել մեր
հայրենիքի մէջ:

Անվերջ սերունդներ եկել ու անցել են,
առանց ազատութեան չողը տեսնելու: Սա-
կայն և այնպէս ազատութեան տենչը երբեք
չի մարել մարտնչող հայութեան հոգում: Ու
մինչև իսկ այսօր, երբ նա բնաջնջուած է գը-
րեթէ իր մէկ հատուածով, երբ աւերակ է նը-
րա հայրենիքն ու օտարութեան ավերը դար-
ձած են իր անհաստատ կայանը, ահա մինչեւ

իսկ այսօր չի խորտակուել նրա մէջ պայքա-
րի ոգին, չի մարել ազատութեան կրակը:

Այսպէս են և մնացած բոլոր ժողովուրդ-
ները:

Տարբեր չափերով, սակայն ամենքն ան-
խտիր երկրպագուն են այն մշտավառ կրակի,
այն հզօր արքայի, որ ազատութիւն անունն է
կրում:

Եւ այսօր այդ պայքարը տարոււմ է աչ-
խատաւոր մարդկութեան լուսաւոր դաւանան-
քի, ընկերվարութեան դրօշի տակ:

Մեր յօգուածի սկզբում ասացինք, որ
ընկերվարական վարդապետութիւնն իր հետե-
ւորդների շարքերում մարդ չունի արձանագը-
րած, որ յանդգնէր բացայայտօրէն գէժ գուր-
գալու ազգերի անկախութեան երազին:

Անվերադարձ կերպով պատմութեան սե-
փականութիւնն են դարձել այն հեզնայից
բանդադուշանքները, որ էնգէլսն ու Մարքսը,
ու մանաւանդ նրանց ուսու հետեօրդները չա-
րախինդօրէն նիւթել էին ազգութեանց և յատ-
կապէս նրանց անկախութեան երազանքների
գէժ:

Ընկերվարութիւնն ստիճանաբար յղե-
ւում, ճշտորոշում ու պարզում է, վերջա-
կանապէս իւրացնելով ազգութեան և հայրե-
նիքի զաղափարները և դարձնելով այն իր ան-
բաժան մէկ մասը:

Եւ եթէ այսօր տակաւին կան ուժեր, ու-

րոնք, պատասպարուած ընկերվարութեան գրօշի տակ, անկարող են հաշտուել փոքր ժողովրդների ազգային դատերի հետ, ապա զրանք այն մեռնող ուժերն են, որոնք իրենց ժամանակաւոր դոյութիւնը կարող են քարշ տալ միայն ծպտեալ վիճակում: Այդ հոսանքներից և՛ ոչ մէկն այլևս արիութիւնը չունի ընկերվարութեան քղամիջն իր ուսերին առնելու և միաժամանակ բացայայտօրէն ազգութեանց անկախութեան դէմ խօսելու:

Ընկերվարութիւն, հայրենիք և ազգութիւն, — այս դադափարներն այլևս մէկ անբաժան ամբողջութիւն դարձած են թէ՛ կեանքի ու թէ՛ տեսութեան աշխարհում:

Եւ այն հանգամանքը, որ ազգութեանց դէմ նիւթած դաւերը ծնունդ են առնում մթութեան մէջ, սարսափում լոյսից, ծածկււած մնում կեղծ ու պատիր խօսքերի տակ ևւ արտայայտում գողունի, խարդախ ձեւերով, — այդ ինքնին արդէն մատնում է պայքարողի յուսահատ դիրքերն ու նրա լիակատար պարտութեան անվերադարձ վճիռը:

Այսպիսով, ընկերվարական ուսմունքը, որ իր սկզբնական չրջանին, մարքսիզմի հզօր ազդեցութեան տակ, ազգամերժ, անմիս ու անարիւն զաւանանքն էր մարդկութեան մէկ աննշան տոկոսի, գործարանային բանուորութեան, այսօր, կեանքի ու զիտութեան երկաթեայ հարուածների տակ փոխել է իր բը-

նովթը, փարթամացել իր ներքին էութեամբ և դարձել աշխատաւոր բազմութիւնների հասարակական զաւանանքը:

Այլևս վէճի խնդիր չէ, որ ընկերվարութիւնը պիտի կրի ոչ միայն ինքուստրիէլ, գործարանային բնոյթ, այլ և պիտի ունենայ բացայայտօրէն արտայայտուած երկրագործական կերպարանք:

Այս կը նշանակէ, որ ընկերվարութիւնն իր յաղթանակը պատրաստող ուժերի շարքում պիտի ունենայ ոչ միայն բանուորին, այլ և աշխատաւոր գիւղացուն: Այս կը նշանակէ միաժամանակ, որ ընկերվարական ուսմունքը նպատակ պիտի ունենայ բոլորանշէր ձեռով պաշտպանելու աշխատաւոր մարդկութեան և ոչ միայն գործարանային բանուորի շահերը:

Սակայն այս — հարցի միայն մէկ կողմն է:

Ընկերվարական վարդապետութիւնն ինքուստրիէլ ու երկրագործական լինելուց բացի, պիտի լինի նաև ազգային: Ընդհանուր առմամբ, ինչպէս զասակարգային հաւասարութեան բուկըքունքը մէկն է ընկերվարութեան հիմնական պատգամներից, այդպէս նաև ազգերի հաւասարութեան սկզբունքը նրա անջատ ու անբաժան մասերից մէկը պիտի լինի:

Ընկերվարութիւնը, եթէ չի ծառանում տիրող մասնատիրական կարգերի դէմ, եթէ նա չի ձգտում դասակարգօրէն շերտաւորուած

հասարակութիւնը մէկ ապագասակարգային ամբողջութեան վերածել, եթէ նա իր տրամադրութեան տակ դատուած բոլոր զէնքերով չի պայքարում տնտեսական աշխարհի կեղեքումների դէմ, որոնց ենթարկուած է մարդկութեան մի մասը միւս մասի կողմից։ Եթէ ընկերվարութիւնն իրեն նպատակ չի դրնում տնտեսական հաւասարութեան սկզբունքն իր առաւելագոյն սահմանների մէջ կիրառելու և՛ արտադրութեան և՛ բաշխման շրջանում,— ապա համարձակ կարող ենք ասել, որ մենք գործ ունենք մի վարդապետութեան հետ, որ, չահագործելով ընկերվարութեան դրօշը, իր հակաընկերվարական նպատակներն է իրագործում։

Իսկ եթէ պարզուի մէկ օր, որ ընկերվարութիւնն ոչ միայն պայքար չի տանում, այլ և իւրացնում ու հաշտւում է դասակարգային շերտաւորման հետ, եթէ լինի այնպէս, որ ընկերվարական ուսմունքը կարողանայ անխռով ապրել տնտեսական կեղեքումների խռով ձեերի հետ, եթէ նա չծառանայ տնտեսական աշխարհի անհաւասարութեան դէմ, որ սկսւում է արտադրութեան աշխարհում և վերջանում բաշխման աշխարհով,— ապա պայքար պիտի բանալ հէնց իրեն՝ ընկերվարութեան դէմ։ Բոլոր ուժերով պատուար կանգնելով նրա յաղթական երթի առջև։

Ծիշտ նոյնը պիտի լինի նաև ազգային հարցի նկատմամբ։

Եթէ մարդկութեան երազած ապագայ հասարակարգը նախապատրաստող աշխատաւորական մեծ վարդապետութիւնն իր տրամադրութեան տակ եղած բոլոր զէնքերով ու միջոցներով չի ծառանում ազգերի ճնշումների դէմ, եթէ նա իր անվերաքննելի նպատակներից մէկը չի յայտարարում ազգային ազատութեան և հաւասարութեան սկզբունքը, եթէ նա չի ձուլւում ու նոյնանում ազգերի անբռնաբար գոյութեան ու նրանց ազատութեան գաղափարների հետ,— ապա նաև այս դէպքում առանց վարանումի կարող ենք յայտարարել, որ մենք գործ ունենք մի վարդապետութեան հետ, որ, չահագործելով ընկերվարութեան նուիրական դրօշը, իր հակաընկերվարական նպատակներն է հետապնդում։

Իսկ եթէ պարզուի մէկ օր, որ ընկերվարութիւնն ոչ միայն անհաշտ, բռն ու տեսական պայքար չի տանում լանուն ազգային հաւասարութեան սկզբունքի, այլ և աջակցում է — բացառապէս կամ քողարկուած ձեւերով, խօսքով կամ գործով — ազգերի ստրկութեան և ոչնչացման, — ապա առանց վայրկեան իսկ տատանուելու կռուի սրբազան ճակատ պիտի բանալ ընկերվարութեան դէմ և ձգտել նրա վերջնական, իրականատար ու վճռական խորտակման։

Որովհետեւ ի՞նչ է վերջ ի վերջոյ ի՞նքը ընկերվարութիւնը :

Ո՞րն է այն հիմնական ատաղձը , որ կախարդական այնպիսի թովչութիւն է տալիս այդ վարդապետութեան և անհամար բազմութիւնները լծում տեական պայքարի :

Կարեւորը , էականն ու յատկանշականը , ոգի՛ն այս ուսմունքի , հիմնական սկզբունքը նրա ո՞ւր պիտի որոնել արդեօք :

Անկասկած ոչ այն բառակոյտերի և անթիւ ու անհամար բանաձևերի մէջ , որ ընկերվարութիւնն այնքան առատօրէն հրապարակ զրեց :

Կեանքը բազմիցս եկաւ ցոյց տալու , որ նա մէկ կամակատար ստրուկ չէ տեսութեան քմահաճ կառուցուածքները զիւրութեամբ մարտելու համար :

Կազափարների իրականացման ճանապարհին խորտակուել և ընկել են տեսական բազմութիւ ու անթիւ չէնքեր , որ այնքան դիւրութեամբ կերտուել են մտքի աշխարհում :

Եւ այս իմաստով միթէ՞ անխոցելի և անպարտելի մեաց հէնց ինքն ընկերվարութիւնը :

Զմեաց , տարաբախտարար :

Անթիւ էջեր կարելի է լեցնել այն ծանր ու դաժան յուսախաբութիւններով , այն մեծ աւ հոյակապ փուլզումներով , պարտութիւնների ու մոլորութեանց այն ընդարձակ շղթայով , որ գէպքից-գէպք , առիթից-առիթ ու

զօրծից-զօրծ հիւսուել է ընկերվարութեան տեսական աշխարհում և քակուել գործնական կեանքի մէջ :

Եւ ոչ միայն այն հին օրերին , երբ ընկերվարական միտքը ուսուպիական խանձարուրի մէջ էր տակաւին , և ոչ միայն երէկ ու տաճարամեակներ առաջ , երբ նա զարդարուած էր գիտականութեան չղարշով , այլ եւ այսօր , երբ իր պարտուած ու անարդուած վիճակում փորձ է անում , կորցնելով ամէն ինչ , գէթ իր անունը փրկելու :

Այո՛ , ծանր են յատկապէս ընկերվարական տեսական մտքի ու գործնական կեանքի բաղխումներն ու այդ բաղխումներից ծնունդ առած յուսախաբութիւնները , Մի տարօրինակ լաւատեսութիւն ժառանգուեց մասնաւորաբար Մարքսից ու Էնգէլսից , եւ ժառանգեց յատկապէս մարքսիստական զպրօքը , ննթաղրեցին , թէ կապիտալիզմի պարտութեան եւ ընկերվարութեան յաղթանակի բոլոր գաղտնիքները պարզուած են արդէն և XIX-րդ դարի վախճանը պիտի պսակուի նոր հասարակարգի հաստատումով :

Եղան խեղճներ մինչև իսկ , որոնք ամենայն մանրամասնութեամբ նկարագրեցին ապագայ կենցաղաձևի բոլոր կողմերը՝ ընտանիքից մինչև դպրոց և հասարակական վարչատնից մինչև արդիւնաբերական ձեռնարկ :

Աւելին :

Մարքսիստական օրեկտիւիզմից բղխող զուարթ ու անփոյթ լաւատեսութիւնն այնպէս թունաւորեց հաւատացեալների մտածողութիւնը, որ շատերի համար աւելորդ նրկատուեց մինչեւ իսկ ապագայ հասարակարգի ընդհանուր կառուցուածքի էական կողմերի բնոյթն ու նկարագիրը կանխատեսելու պարտականութիւնը :

Իրը ընկերային յեղափոխութեան յաղթանակը գայ, ինքնին արդէն, զիւրութեամբ և անմիջապէս, յարդարուն ու կատարուն ձեւերով պիտի գայ և իրականանայ նաեւ ընկերվարութիւնը, — ուրեմն էլ ինչո՞ւ հէնց այսօրուանից աւելորդ մտահոգութեանց նուիրուել և անտեղի եռանդ սպառել. — ահա այսպէս էին մտածում մարքսիստական օրեկտիւիզմով տաւրուած լաւատեսներից շատերը : Նրանք մինչեւ իսկ աւելորդ էին գտնում ընկերվար հասարակարգի կոնկրետ ձեւերի ու կոնկրետ արտայայտութիւնների մասին խօսելը :

Ու ահա մի օր եկաւ յեղափոխութիւնը, եկան յեղափոխութիւններն ու ջուր ցանեցին այս վառ ցնորքների վրայ :

Կեանքը յաճախ հիմն ի վեր շրջեց շատ բան այն կառուցուածքից, որ ընկերային մեծ տեսարանները այնքան մեծ լաւատեսութեամբ շտկել, յզկել ու կերտել էին տեսութեան աշխարհում :

Իսկապէս, ի՞նչ է իրենից ներկայացնում ընկերվար մեծ վարդապետութիւնը, ինչի՞ մէջ է նրա էութիւնը, պատմական կոչումը, ուժն ու արժէքը, ո՞ւր է թագնուած այդ վառ ու կենդանի ուսմունքի հմայքն ու ազդեցութիւնը : Արդեօք գործնական կեանքի մէջ նրա տեսական կառուցուածքի կրած ճարձատումները չե՞ն գալիս ասելու, որ յանցանքը տեսութեանն է և ոչ կեանքին, որ մեղաւորն ինքը ընկերվարութիւնն է, այդ անհող ու ցնորածին ուսմունքը, և ոչ թէ ընկերվարականը՝ այդ ուսմունքը կեանքի մէջ ապիկարօրէն և անձեռնհաս ձեռով գործադրողը : Ընկերվարութեան բառին ու տառին փարել, — այդ կը նշանակէ անխուսափելիօրէն դրական պատասխաններ տալ մեր այս հարցումներին : Բարեբախտաբար, սակայն, ընկերվարութեան էութիւնը այդ բառերի ու խօսքերի մէջ չէ :

Միանգամ ընդմիջտ պիտի ընդունել և հարադատել այն անխոցելի ճշմարտութիւնը թէ՛ ընկերվարութեան ուժը, հմայքն ու էութիւնը այն հիմնական սկզբունքի մէջ է, որ լուսարձակի ձեռով դէպի իրեն է քաշում աշխատաւոր բազմութեանց որոնող հայեացքները և լուսաւորում նրանց տեսողութեան հեռաւոր հորիզոնները :

Զգաե՛ք մեկ այնպիսի հասարակակարգի, ուր տիրում է իսկական ազատութիւն, ուր ջկայ որեւէ

մեւի կեղեքում, ուր նշմարիտ հաւասարութեան սկզբունքն է թագաւորում, ուր ներդաշնակութեամբ են անհատի եւ հաւաքականութեան, մեկի եւ ամենքի, մեկ ազգի եւ համայն մարդկութեան ձգտումներն ու շաները, — այդ կը նշանակէ զսուանել լաւագոյն ընկերակարութիւնն ու լինել լաւագոյն ընկերակարական :

Եթէ այս ընդհանուր պահանջներին բաւարարուած է ընկերակարութիւնը՝ պիտի լինել ընկերակարական. իսկ եթէ չի բաւարարուած, ապա առանց վարանումի ու տատանման յամառ, անողոք ու անհաշտ կռիւ պիտի տանել ընկերակարութեան դէմ :

Եթէ որեւէ քաղաքական հոսանք, յանուն որեւէ սկզբունքի, ջատագով է հանդիսանում բռնութեան, անհաւասարութեան ու կեղեքման որեւէ ձեւի, — ապա հաստատ համոզուած պիտի լինել, որ դուք գործ ունէք մէկ մթին ու յետագէմ ուժի հետ :

Անարժէք են խօսքերն ու բռնիքը — յաճախ, գրեթէ միշտ, աւելի ճիշտ՝ միշտ և մէջն անգամ հրապուրիչ, գեղեցիկ ու կաշառող. կարեւորը մէկ որեւէ շարժման գործնական արտայայտութիւններն են և նրանց ներքին խմաստն ու էութիւնը :

Ահա այսպէս ըմբռնեց Դաշնակցութիւնն իր դաւանած ընկերակարութիւնը (այսպէս չձեւակերպեց սակայն) և ճիշտ այդ պատճառով նա եղաւ այնքան կենսունակ, այնքան կուռ

ու հզօր :

Եւ իսկապէս. միթէ՞ անարժէք է այն ուշագրաւ երևոյթը, թէ ինչպէս Դաշնակցութիւնը սրանից դեռ տասնամեակներ առաջ այնքան անվարան ձեռով և այնքան ճշմարտօրէն ըմբռնեց ազգային դատերի օրինաւորութիւնն ու արդարութիւնը (գործնական կեանքի մէջ), որոնց դէմ ծառացած էր ժամանակի հզօր հոսանքը, Մարքս-էնգէլսեան գաղափարական դրօշի տակ :

Երեք տասնամեակ առաջ կարելի՞ էր գուշակ լինել ու նախասել, թէ մեր օրերին բովանդակ ընկերակար ընտանիքի մէջ չպիտի լինի և՛ ոչ մէկ հոսանք, որ յանդգնութիւնը ունենայ այլևս բացձակատ ազգերի գոյութեան ու նրանց դատերի օրինաւորութեան դէմ խօսելու :

Այսքան կարճ ժամանակաշրջանում և այսքան վճռական ու լիակատար յաղթանակ արդեօք կարելի՞ էր սպասել :

Եւ ապա, եկեղեցական կալուածների գըրաւման ժամանակ, երբ հայ քաղաքական մտքի ծայրայեղ թեւերը խորիմացօրէն մէկ կողմ էին քաշուում, որպէսզի իրենց «յեղափոխական» դրօշը չարատաւորեն յանուն «եկեղեցու» իրաւունքների տարուած պայքարի մէջ, ինչպէ՞ս եղաւ, որ վերստին Դաշնակցութիւնն իր ամբողջ կազմակերպական կառուցուածքով յենակ ու զօրավիդ եղաւ այդ պայքարին :

Այդ օրերին արդեօք կարելի՞ էր սպասել, որ հայ քաղաքական միտքն ընդամենը մի քանի տարիների ընթացքում պիտի զգաստանայ և սթափուի, մէկդի նետի անբովանդակ խօսքերի կախարդանքը և յանուն եկեղեցական կալուածների տարած պայքարը նուիրականացնի, իբրև գերազանցօրէն յառաջադէմ ու յեղափոխական պայքար:

Կարելի՞ էր սպասել, որ յետագային, հայթիքական կռիւների ընթացքում Դաշնակցութեան կատարած հոյակապ գերը, խօսքերի տակ գոսացած հայ քաղաքական մտքի ծայրայեղ թեւը պիտի համարի իբրև մէկ անհրաժեշտութիւն, որ բղխում էր յեղափոխական կուսակցութեան պարտականութիւններից:

Ինչո՞ւ տեղատուութիւնն այսքան վնասական եղաւ:

Ինչո՞ւ Դաշնակցութիւնը կարողացաւ գործնականօրէն այսքան յստակ ու ճիշտ քննել իր կոչումն ու գերը, ընկերվարութեան իմաստն ու թելադրանքները:

Պարզ է միանգամայն:

Դաշնակցութիւնը յաղթանակով ելաւ տեսական ու գործնական բաղխումներից, որովհետեւ իր գործունէութեան ընթացքին ապաւինել էր ընկերվարութեան ոգուն և ոչ խօսքին, նրա ներքին իմաստին եւ ոչ թէ տառին:

Նա գտել էր, որ պայքարն ամեն կարգի

բռնութեան դէմ, անկախ միանգամայն այն բանից, թէ այդ բռնութիւնը որակի՞ց է գալիս արդեօք եւ որի՞ դէմ է ուղղուած, — մտնում է իր յեղափոխական-ընկերվարական պայքարականութիւնների մեջ:

Կա՞յ բռնութիւն որեւէ ազդեցեալն դէմ իբրև այդպիսին, — ուրեմն պիտի մէկտեղել ուժերը և բովանդակ հասակով ծառանալ այդ բռնութեան դէմ:

Հալածութեամբ է որեւէ համայնք սոսկ այն պատճառով, որ իր խղճի հարցը նա տընօրինում է ա՛յս և ոչ մէկ այլ ազդեցատան մէջ, — ուրեմն պիտի վերջ տալ ամէն անտարբերութեան և հարուածներն ուղղել այդ հալածանքի դէմ:

Դա՞ւ է նիւթուած որեւէ հաւաքականութեան ֆիզիքական գոյութեան դէմ, — ուրեմն առանց վարանումի պէ՛տք է չտկել ճակատը և ընկերվարութեան յեղափոխական դրօշի տակ արշաւանք բանալ այդ դաւադրութեան դէմ:

Փակա՞նք կայ դրուած բերանների վրայ, արգելում է ազա՛տ խօսքը, ազա՛տ հաւաքոյթը, զրկում է բազմութիւնն իր անկապտելի սեփականութիւնն եղող այդ իրաւունքներից յանուն որեւէ սկզբունքի, — ուրեմն վերջնականօրէն համոզուած պիտի լինել, պիտի հաւատալ առանց ամենափոքր վարանումի, երբեք կասկած չպիտի ունենալ, որ ընկերվարութեան իմաստին, նրա ոգուն, նը-

բա բովանդակ էութեան հակասող բռնութիւն է տեղի ունենում :

Ուրեմն, եթէ ճշմարիտ յեղափոխականներ ու ընկերվարականներ էք դուք, ապա պիտի հաւաքէք ձեր ուժերը, խտացնէք ուխտեալների շարքերը, պարզէք պայքարի դրօշը եւ մահացու հարուածը տաք հմայիչ խօսքերի տակ քողարկուած այդ վատագոյն ուժին :

Որովհետեւ, մի անգամ էլ կրկնենք, ընկերվարութիւնը դէմ է մարդկային անկապտելի սեփականութիւնը եղող քաղաքացիական ազատութիւնների դէմ նիւթած հալածանքին, նա թշնամի է կեղեքման բոլոր ձեւերին, նա իր հիմքի մէջ ժխտում է անհաւասարութեան որեւէ սկզբունք, նա ձգտում է մէկ այնպիսի հասարակակարգի՝ ուր ներդաշնակօրէն զուգորդուած են ինքնարժէք եւ հաւասարժէք անհատի եւ հաւաքականութեանց, մէկի եւ ամենքի, մէկ ազգի եւ համայն մարդկութեան փոխադարձ շահերն ու ձգտումները :

Ահա այսպէս ըմբռնեց Դաշնակցութիւնն իր որդեգրած դաւանանքի իմաստը. այսպէս գործեց մէկ երրորդ դար շարունակ եւ այդ պատճառով, չնայած իր կրած անվերջ հալածանքներին եւ ապրած անսպառ աղէտներին, մնաց, այնուամենայնիւ, իբրեւ ամէնէն զօրաւոր ազդակը մեր կեանքի, պահեց իր գաղափարական բերքն առանց ձեղքուածքի եւ ա-

ղէտներին նօսրացած իր շարքերը շարունակ խտացրեց նոր ու թարմ հետեւորդների հոյակապ շարանով :

Այսպէս ուրեմն,

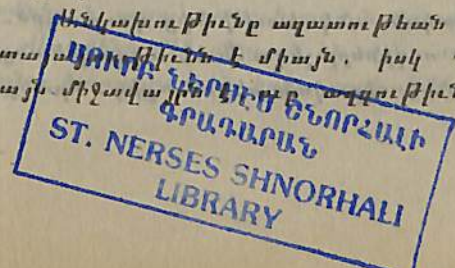
Ընկերվարութիւնը պէտի գայ ու պիտի տօնի իր յաղթանակը ազատ ազգերի ազատ երկնակամարի տակ. նա չի կարող իրեն հետ հալածանք բերել, նա մեր ըմբռնած վեհ ու գեղեցիկ դաւանանք չի լինի, եթէ իր յաղթանակը գայ տօնելու ազգային հալածանքների դնով ու աղգութեանց գերեզմանի վրայ :

Սակայն մենք ընդունուած սովորութեան տուրք տալով, փոխն ի փոխ գործածում ենք շարունակ «հայրենիք» եւ «ազգութիւն», «ազգային ազատութիւն» եւ «անկախութիւն» բառերը :

Ջատենք այս գաղափարները եւ յստակօրէն պարզենք մեր դիրքը դէպի հայրենիք եւ նրա անկախութեան հարցերը, որոնց նուիրուած են մեր այս մի քանի տողերը :

Հայրենիքն ու ազգութիւնը, ազատութիւնն ու անկախութիւնը անշուշտ չափազանց սերտ ու նուրբ թելերով կապուած են իրար, սակայն նրանք, այնուամենայնիւ, տարբեր են թէ՛ իբրեւ գաղափարներ ու թէ՛ իբրեւ արժէքներ :

Անկախութիւնը ազատութեան մէկ արտաքին շարունակ է միայն. իսկ հայրենիքն այն միջավայրն է, որ ազգութիւնն ապրել

է զարերով , ուր նա իր պատմութիւնն է հիւս-
սել և ուր կուտակել է իր ինքնութիւնը յատ-
կանչող հոգեկան ամբողջ հարստութիւնը :

Ընդունել ազգութիւնն ու զէմ՝ դուրս
գալ նրա հայրենիքին , այդ կը նշանակէ ջըն-
ջել աջով այն , ինչ գրուած է ձախով :

Տրամաբանական անհեթեթութիւն է որեւէ
հալածանք որեւէ ազգութեան բնականաւոր
զէմ , երբ այդ ազգութեան զէմ գործադրու-
ածն որեւէ բռնութիւն նկատուած է իբրեւ
բացարձակ ժխտումն բնկերվարութեան ամէ-
նէն հիմնական սկզբունքներին :

Սոփիստութիւնը միայն նման զեպքում
կարող է օգնութեան գալ , եթէ նա , ի հարկէ ,
իբրեւ փրկութեան զէնք նկատուի :

Հայրենիքն այն միջավայրն է , ուր ազ-
գութիւնը լաւագոյն ձևով կարող է յայտնարե-
րել իր ստեղծագործական ու շինիչ տաղանդը ,
ուր նա բոլորանուէր ձևով կարող է փարել
իր պատմական վեհ առաքելութեան , ուր նա
հանդիստ սրտով կարող է շունչ փչել և իր
թեւերը տարածել :

Ազգութեան պաշտպանման , զարգացման
ու ստեղծագործութեան նախապայմանն է
հայրենիքը ու մանաւանդ՝ նրա անկախութիւ-
նը :

Քաղաքական անկախութիւնից դուրս դրձ-
ուած բոլոր ուղիները չեղումն են ազգութեանց
պաշտպանման նուիրական սկզբունքից . նրանք

զէմ են ընկերվարութեան հիմնական պատ-
գամներին , նրանց ոգուն ու էութեան . այդ
գործողի , անշիտակ և մթին ճամբաները չեն
լուսաւորուած այն գաղափարներով , որ դա-
ւանում է աշխատաւոր մարդկութիւնը :

Ազգերը պէ՛տք լինեն ազատ և անկախ , —
ահա այն մեծ նշանաբանը , որ ցաւով ու եր-
կունքով , ահեղ պայքարների ու աննախն-
թաց բաղխումների դնով մեր դարն իր ուսե-
րին առած յաղթականօրէն բերում է պատ-
մութեան խորքերից :

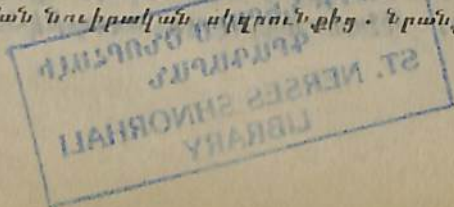
Ազգերը պէ՛տք լինեն ազատ և անկախ , —
որովհետեւ ա՛յդ է ազգութեանց պաշտպանման
ու զարգացման միակ ճշմարիտ ուղին , ա՛յդ է
ճշմարիտ ընկերվարութեան յատակ . պարզ ,
մեկին ու խրոխտ պատգամը :

Սեւրին :

Մէկ հիմնական սխալ . որ յատկապէս ան-
կախութեան հարցում թոյլ է տուել իրեն ըն-
կերվար միտքը ու նաեւ , ցաւով պիտի ասել ,
Հ . Յ . Դաշնակցութիւնը , որ առաջ պէտք է
սրբագրուի :

Ինչպէս ծանօթ է , ընկերվարական կու-
սակցութիւնների ծրագրերը սովորաբար բաղ-
կացած են երկու մասից . բռն ծրագրից կամ ,
ինչպէս ընդունուած է ասել , նուազագոյն
բաժնից և ապա՝ առաւելագոյն ծրագրից :

Առաջինի մէջ զծուած են այն ուղիները ,
որոնք ծառայում են իբրեւ սոսկ միջոց վերջ-

նական նպատակին հասնելու համար, — հետեւաբար այդ միջոցները փոփոխական են ու ժամանակաւոր :

Իսկ երկրորդ բաժնի մէջ ամփոփուած է վերջնական նպատակը, բոլոր ճիգերի ու ծրագրումների վերջնական կայանը, որ, հետեւաբար, անփոփոխ է ու յաւիտենական :

Իրապէս յաւիտենական է արդեօք ընկերվարական մեծ ուսմունքը. անփոփոխ է արդեօք այն, ինչ այնքան մոլեգնորէն դաւանում է աշխատաւոր մարդկութիւնը :

Երբեք և ոչինչ չպիտի փոխուի արդեօք այն վարդապետութիւնից, որ այսօր իր շուրջն ունի համախմբած հաւատացեալների հսկայ բազմութիւններ :

Զգիտենք :

Այսօր, մեզ համար, մարդկային մեր տկար մտքի առջև չեն դնուում աւելի վառ, աւելի բնագործակ հորիզոններ : Այն կէտը, ուր վերջանում է մեր հոգու հայեացքը և երկինքը միանում երկրին, — այդ վերջին ու պայծառ կէտը ընկերվար հասարակարգն է, մեր ծրագրումների ու երազանքների վերջին կայանը : Եթէ աստուածային մէկ հզօր ներշնչումով կարողանայինք կարգաւ հետաւոր դարերի գաղտնիքը, եթէ մէկ հրաշածին պայծառ տեսութեամբ գիտնայինք թէ՛ ի՞նչ կենցաղաձեւեր ու հասարակարգեր, արդեօք ի՞նչ ուսմունքներ ու վարդապետութիւններ — աւե-

լի՛ վսեմ, աւելի՛ արդար, աւելի՛ վեհ ու աւելի՛ գեղեցիկ — պիտի գան ընկերվարութիւնը փոխարինելու, — ապա մենք հենց այսօրուանից բոլորանուէր ձեռով կը փարէինք այդ Նոր Լերան քարոզին և մեր քայլերն ու գործերը, մեր պահանջներն ու ձգտումները, մեր կեանքի ընթացքը կը գծէինք այդ նոր վարդապետութեան հոգնով :

Ասացինք սակայն, որ նախագծուած են մեր հոգու եւ մտքի տեսողութեան սահմաններ :

Ընկերվար հասարակարգը վերջնական պսակումն է մեր բոլոր ձգտումների և հանգրուանը մեր նպատակների, որովհետեւ նա՛ է մեր սահմանափակ տեսողութեան վերջին կայանը : Այս ասել է, ուրեմն, որ ծրագրի առաւելագոյն բաժնի մէջ, այնտեղ, ուր ընկերվարութիւնն է տեղաւորուած, այդտեղ տեղաւորուած պիտի լինեն նաև այն հիմնական գաղափարները, որոնք կազմում են այդ ուսմունքի ոգին, էութիւնը. որոնք իմաստ են տալիս նրա գոյութեան, առանց որոնց ընկերվարութիւնը կը լինէր ամէն ինչ, սակայն չէր լինի այն, ինչ մենք ըմբռնում և հասկանում ենք ընկերվարութիւն ասելով :

Ուրեմն ընկերվարութիւնն իր ջինջ ու բիւրեղ նկարագիրը, իր վեհ էութիւնը, իր ամբողջական զէմքը պահելու համար պիտի տեղաւորուի ծրագրի առաւելագոյն բաժնի

մէջ իր բոլոր հիմնական ու բաղկացուցիչ մասերով: Նրա տոբերից և ոչ մէկը, և ոչ մէկ պատճառաբանութեամբ չի կարող անջատուել իր հիմնական բունից և այս կամ այն ձևեր տակ տեղափոխուել մէկ ուրիշ տեղ:

Ծրագրի նուազագոյն բաժնի մէջ պիտի մնայ այն ամէնը, ինչ ծառայում է իբրև սոսկ միջոց վելջի ական նպատակին հասնելու համար, այսինքն այն ամէնը, ինչ, հետևաբար, կրում է ժամանակաւոր բնոյթ և իր էութեան մէջ ենթակայ է փոփոխութեան. իսկ առաւելագոյն բաժնի մէջ պիտի տեղաւորուի ամբողջութեամբ ինքն ընկերվարութիւնը իր բոլոր հիմնական մասերով, այսինքն այն, որ նպատակ է և ոչ թէ միջոց և որ, հետևաբար, ենթակայ չէ իր էութեան մէջ որևէ փոփոխութեան և դատապարտուած չէ միայն ժամանակաւոր կեանք ունենալու:

Տարաբախտաբար այս հիմնական սկզբունքները տեղ չեն գտած ընկերվարական կուսակցութիւններից և ոչ մէկի դաւանագրի մէջ. նրանք բացակայում են մինչև իսկ Դաշնակցութեան հաւատագրից, մի հաւատագրի, որ, ինչպէս տեսանք, բնազդական առողջ մշակութիւնով հայ մեծ քաղաքական կազմակերպութիւնը զրել էր գործունէութեան միանգամայն օւղիղ և ճշմարիտ գծի վրայ:

«... Ձգտելով հանդերձ կազմակերպել մէկ, ներդաշնակ, ամբողջական մարդկութիւն

այսօրուան կտոր-կտոր, բաժան-բաժան ու հակամարտ աշխարհին տեղ, ընկերվարութեան իրագործումը չի պահանջում արդի ուրոյն ազգային միութիւնների իսպառ. մոլուկը. միութիւններ, որոնք իրենց պատմականօրէն ժառանգած բեղմնաւոր մասնայատկութիւններով կարող են միայն նվազեցնել ապագայ ընկերվար մարդկութիւնը»:

Ահա, օրինակ, այն կտորը, որ ազգութեան մասին տեղ է գտած Դաշնակցութեան ծրագրի առաւելագոյն բաժնի մէջ:

Ուշի-ուշով կարգացէք մեր բերած կտորը, խորամուկ հղէք նրա ներքին իմաստի մէջ, ասացէք այն, ինչ խոհմօրէն թերի է թողնուած,— և դուք կը տեսնէք այդ կտորի վրայ մարքսիստական դպրոցի հակազգային ոգու հետքերն ու այն վախը, որ այդ դպրոցը ներշնչել է իր հակառակորդներին:

«Ձգտելով հանդերձ... ընկերվարութեան իրագործումը չի պահանջում արդի ուրոյն ազգային միութիւնների իսպառ. ձուլումը...»:

Այլևս չչարունակենք, որովհետև այս մէկ կտորի մէջ արդէն իսկ շատ բան կայ ասուած:

Մեր ընդգծած տողերի տակ թաղնուած է այն վախը, որ մարքսիստական դպրոցը ներշնչել էր իր շրջապատին յատկապէս ազգային հարցում և այն չափէն աւելի պատկառանքի զգացումը, որ կար զէպի «ընկերվարութիւն» խօսքը:

Այսպէս ուրեմն :

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը պաշտպան է հանդիսանում ազգային ուրոյն գոյութեան, որովհետեւ ընկերվարութիւնը չի պահանջում (ի՞նչ սարսափելի բան) նրանց իսպառ ձուլումը :

Այս նշանակում է, որ ընկերվարութիւնն իսպառ ջրահանջելով հանգերձ, մի չափով, այնուամենայնիւ, պահանջում է ազգութեանց ձուլումը, և ապա, որ ամէնէն գլխաւորն է՝ ծրագրի բանաձեւումից այն տպաւորութիւնն է ստացւում, որ Դաշնակցութիւնը դէմ չէ ազգութեանց ուրոյն գոյութեան սոսկ այն պատճառով, որ ընկերվարութիւնն այդ պահանջը չի առաջադրում, այս ասել է միաժամանակ, որ եթէ մէկ մէկ օր ընկերվարութիւնըն այդպիսի մի պահանջ առաջադրէր, ապա Դաշնակցութիւնն այդ պահանջի առջեւ տեղի պիտի տար (կամ կարող է տեղի տալ) :

Պարզ չէ՞ միթէ այն թիւր ըմբռնումը, որ այս հարցերի ձեւակերպման մէջ հանդէս է բերում — անշուշտ տեսականօրէն — նաեւ Դաշնակցութիւնը :

Համոզուած կարելի է լինել, որ շատ մօտ չըջանին այս կարգի բոլոր թիւրիմացութիւնները միանգամ ընդմիշտ պիտի վերանան ոչ միայն Դաշնակցութեան, այլ և բոլոր այն հասանքների ծրագրերից, որոնք որդեգրած են ընկերվարական վարդապետութիւնը :

Ազգերի և ընկերվար հասանքների վերջին տասնամեակների կեսնքն ու պայքարը եկան

մեծապէս դիւրացնելու մի շարք կնճիռների լուծումը և լոյս սփռելու այն կէտերի վրայ, որոնք մինչ այդ մութ էին մնացած :

Պարզուեց նաեւ, որ ընկերվարութիւնն աշխատաւոր մարդկութեան երազած ուսմունքը չէր լինի, եթէ նա դար ուրոյն ազգերի ձուլումը պահանջելու՝ այս կամ այն ձեւի տակ :

Ընկերվարութիւնը չի կարող չձգտել, նա ձգտում է ու պիտի ձգտի կազմակերպել մէկ ու ներդաշնակ մարդկութիւն այսօրուան կտորկտոր, բաժան. բաժան ու հակամարտ աշխարհի տեղ ու այդ նպատակին նա կարող հասնել նաեւ այն ժաւանակ, երբ բոլորանուէր ձեռով փարի ազգերի պայքարին, անվերապա հօրէն զօրավիզ հանդիսանայ նրանց գոյութեան, պահի ու պահպանի մարդկային հաւաքականութիւնը յատկանշող ազգային այն միութիւնները, որոնք — ասենք իր իսկ ծրագրի խօսքերով — իրենց պատմականօրէն ժառանգած բեղմնաւոր մասնալատկութիւններով կարող են միայն ճոխացնել ապագայ ընկերվար մարդկութիւնը :

Սակայն հիմնական թերացումն այստեղ չէ բնաւ :

Կարելի է, վերջապէս, ընդունել, որ դրչի մէկ չարաձճի խաղով «իսպառ» խօսքը տեղ է գտել այնտեղ, որտեղ նա իսպառ տեղ չպիտի գտնէր :

կարևորն ու էականը, բնորոշն ու յատկանշականը մտածողութեան այն սկզբունքային ընթացքն է, որ, ինչպէս քիչ վերը շեշտեցինք, շօշափած հարցերի լուսաբանութեան մէջ հանդէս է բերում մեր ծրագիրը:

Ընկերվարութեան հանդէպ ազդութիւնները, ըստ ծրագրի, դրուած են պարզապէս ըստորադաս վիճակի մէջ: Ըստ ծրագրի, թելադրո՞ղը, հրահանգողն ու պարտադրո՞ղը ընկերվարութիւնն է, իսկ ենթական ու կամակատարը՝ ազդութիւնը:

Ազդութիւնը, ըստ ծրագրի, ամօթխածօրէն տեղ է դառնում կուսակցական դաւանադրի տառաւելագոյն բաժնի մէջ, որովհետեւ դրան դէմ չէ ընկերվարութիւնը:

Այսպիսով, փոխուել են գերերն ու տեղերը և ընկերվարութիւնն իր ստորադաս վիճակից դուրս գալով, գերիշխան դերք է զրաւել ազդութեանց հանդէպ:

Պարզ հասարակակարգը—մինչև իսկ ընկերվար—որ կեանքի է կոչուում պահելու եւ պահպանելու համար յարատեւ արժէքները (ու նաև ազգային), մտածողութեան մէկ տարօրինակ, անըմբռնելի ու անսալ ընթացքով յաւիտենականութեան բնոյթ է ստացել և դարձել ինքնանպատակ:

Սակայն չէ՞ որ հասարակակարգերը շարունակաբար փոփոխուել են պատմութեան ընթացքին:

Չէ՞ որ նրանցից այն, որ երէկ նպատակ էր, յետագային, ապրող սերունդների համար, դարձել է պարզ միջոց մի այլ, աւելի բարձր հասարակակարգի հասնելու համար: Ու չէ՞ որ ազգերը ոչ միայն չեն չքացել (նոսք չի կարող լինել, ի հարկէ, ֆիզիքական բնաջնջումի մասին), այլ և դարերի ընթացքում կուտակել են պալքարի ու գոյութեան աւելի զօրաւոր զէնքեր, փարթամանալով իրենց թէ՛ ներքին բովանդակութեամբ ու թէ՛ արտաքին ձևերով:

Եւ միթէ պարզ չէ՞ն այդ հարցերի պատասխանները:

Ազգերը մնացել են ու պիտի մնան իբրև մարդկային հաւաքականութիւնը յատկանշող յառաջադէմ ազդակներից մէկը, իսկ հասարակակարգերը եղել են ու պիտի լինին այդ հաւաքականութիւնը լաւագոյն ձևով սպասաւորող միջոցներից մէկը, այսօր՝ այս, իսկ վաղը՝ մէկ այլ հասարակակարգի միջոցով՝ աւելի՛ արդար, աւելի՛ փարթամ, քան իր նախորդն էր:

Աւելին չէ ու չի կարող լինել նաև ընկերվարութիւնը:

Այսօր նա մեր երազանքների վերջին կայանն է, որովհետեւ աւելի հեռուն անկարող ենք տեսնել, սակայն վաղը, դարեր ու տասնեակ դարեր վերջ, նա պիտի դառնայ պատմութեան անցած ճանապարհի մէկ սովորա-

կան փուլը, նոր ու աւելի բարձր աստիճանների հասնելու համար:

Որովհետեւ, փիլիսոփայական լայն ու ընդարձակ առումով, իդէալը անհատանելի պիտի մնայ միշտ մարդկութեան համար, որին նա միշտ պիտի ձգտի: Որովհետեւ հարազատ թարգմանը մարդկային ներքին էութեան եղել է ու պիտի մնայ Լեւոնգեան այն մարդը, որ նախընտրում է միշտ ձգտել ճշմարտութեան, սակայն նրան երբեք չհասնել:

Որովհետեւ մէկ օր, վերջապէս, այս նոյն ճակատագիրը պիտի ունենայ նաեւ ընկերվար հասարակարգը: Նա պիտի դադարի մարդկային որոնող մտքի երանական աղբիւրը լինելուց, նա պիտի ընկնի ու խորտակուի գալիք դարերի անիմանալի ձգտումների առջև ու ճանապարհ գծի դէպի այն հորիզոնները, որ յետագային ու յետագայ ժամանակները պիտի բանան մարդկութեան համար:

Տուեալներ, հիմունք և իրաւունք չունենք սակայն այս նոյն խօսքերը նաեւ ազգութեանց մասին ասելու:

Եթէ ազգերը հրով ու սրով չպիտի բնաջնջուեն, ապա նրանք յարաճունօրէն զարգանալով ու փարթամանալով, պիտի մշտապէս ապրեն, իբրեւ մարդկային հաւաքականութիւնը յատկանշող մէկ անիմանալի, խորհրդաւոր և գաղտնալի ձև:

Որովհետեւ միշտ և ամէն անգամ ճապո-

նական հրավառ գետինը, բրիտանական մառախլապատ երկինքը, սքանդինաւեան խոժոռ ու ցրտաշունչ բնութիւնը, եգիպտական անծայրածիր անապատները, իտալացու ջինջ ու կապուտակ երկնակամարն ու հայկական կարկաշատ ջրերը, ձիւնափառ սարերն ու անդնդախոր ձորերը ա՛յլ հնչիւն, տարբեր հոգի, մէկ ուրիշ նկարագիր ու բնութիւն պիտի կերտեն իրենց բնակիչների համար:

Մարդկային հանճարը, նաեւ հազարաւոր տարիներ յետոյ, պիտի արտայայտուի ու ըստեղծագործի ազգութեանց միջոցով, ու նաեւ հազարաւոր տարիներ վերջ բրիտանական ազգային հանճարը պիտի խօսի մէկ նոր ու ինքնակերտ Շէքսպիրի գրչով, որ տարբեր պիտի լինի իտալական ապագայ Դանտէի գրչից:

Արդ, քանի որ այսքան տարբեր են ընկերվար հասարակարգի և ազգութեանց արժէքները թէ՛ պատմական, թէ՛ հասարակագիտական ու թէ՛ զուտ մեթոդաբանական տեսակէտից, ապա առանց ամենափոքրիկ վարանումի իսկ մէկ կողմ պիտի նետել խօսքերի կախարդանքը և յստակօրէն պարզել այն տուրքը, որ ընկերվար ծրագրի մէջ պիտի տրուի Աստուծուն և Կիսարին:

Եթէ գերադաս ու ստորադաս վիճակների խնդիր կարող է լինել, ապա անկասկած է, որ գերադաս վիճակը պատկանում է ազգութեան, իսկ ստորադասը՝ ընկերվարութեան:

Ո՛չ թէ ընկերվարութիւնն է, որ, ձգտելով հանդերձ կազմակերպել մէկ, ներգաշնակ, ամբողջական մարդկութիւն այսօրուան կտորկտոր, բաժան-բաժան ու հակամարտ աշխարհի տեղ, չի պահանջում աղգային միութիւնների իսպառ ձուլումը և այդ պատճառով միայն ազգութեանց պահպանումը դառնում է մեր նպատակներից մէկը և ամօթխածօրէն տեղ գրաւում ծրագրի առաւելագոյն բաժնում, այլ ազգութիւնն է, որ, ձգտելով մարդկային համակենցաղի աւելի փարթամ, աւելի ճոխ, աւելի վեհ ձևերի, որդեգրում և դաւանում է ընկերվար ուսմունքը, իբրև դէպի այդ նպատակը տանող մէկ վարդապետութիւն:

Ու պարզ է ինքնին, որ պատմականօրէն ժառանգած իրենց բեղմնաւոր մասնայատկութիւններով ապագայ հասարակակարգը ճշխացնող ազգութիւնները, եթէ տեսնեն, որ իրենց այս ձգտման դէմ է ընկերվարութիւնը, ապա նրանք կը ծառանան նաև ընկերվարութեան դէմ, առանց վայրկեան իսկ տատանուելու:

Որովհետև թոյլատրողը, հրահանգողն ու պահանջողը,—մէկ անգամ էլ կրկնենք,—ազգութիւնն է, և ոչ թէ այս կամ այն դաւանանքը. դաւանանքը՝ ա՛յդ թելագրանքների, հրահանգների ու պահանջների մէկ խտացումն է միայն և ոչ աւելին. դաւանանքն ազգութիւնից

ո՛չ դուրս է և ո՛չ վեր, այլ նա ազգութեան մէջ է, նրանից է բղխում, նրանով կեանք առնում և նրա մէջ էլ վերջ գտնում:

Ահա այս սկզբունքն ամենայն յստակութեամբ ու պայծառութեամբ,—որքան, ընդհանրապէս, պայծառ ու յստակ կարող է լինել մարդկային լեզուն,—տեղ պիտի ծրագրի առաւելագոյն բաժնի մէջ:

Սակայն մենք շարունակ ազգութեան շուրջն ենք պտտում, առանց անկախութեան մասին խօսելու:

Ասացինք, որ չի կարելի ազգութեան պաշտպան հանդիսանալ և նրա հայրենիքի դէմ պայքարել. ու չի կարելի հայրենիքի անձեռնմխելիութեան սկզբունքը որդեգրել, աւելացնենք անմիջապէս, առանց այդ հայրենիքի անկախութիւնը պահանջելու:

Աւելին:

Ազգայնօրէն անկախ ապրելու իրաւունքը պիտի տարածուի աղգային ամբողջականութեան վրայ թէ՛ հայրենիքի մէջ և թէ՛ հայրենիքից դուրս:

Ազգութիւնն իր բոլոր ձիւղերով պիտի մընայ ու պիտի պահուի իբրև անմասնատելի մէկ ամբողջութիւն:

Ապագան դիւրութեամբ կը գծի անշուշտ այն ձևերը, որոնք հնարաւոր կը դարձնեն այս սկզբունքի լիակատար կիրառումը տրեւալ ազգութեան նաև այն հատուածների նը-

կատմամբ, որոնք պատմական բաղմապիսի պատճառների հետևանքով պոկուած են իրենց բունից և ապրում են հայրենիքից գուրս, տարբեր հորիզոնների տակ :

Սակայն այսօր իսկ պարզ է այն լուծումը, որ գծուած է հայրենիքի մէջ ապրող ազգութեանց համար :

Ինչպէս անվերաքննելի է ազատութեան սկզբունքը (խօսելու, գրելու, գաւանելու, հաւաքուելու, շարժուելու և լին.) անհատի համար՝ պետութեան մէջ, նոյնպէս անվերաքննելի է անկախութեան սկզբունքը (ազատօրէն, անկախաբար և ազգովին ապրելու, զարգանալու, ստեղծագործելու և լին.) ազգութեան համար՝ համամարդկային մեծ ընտանիքի մէջ :

Որովհետեւ ազգութիւնը ոչ միայն իրաւունքների օրհնակ է (ազգութեան պատկանող անհատների համար), այլ և իրաւունքների սուրճնակ (մնացեալ ազգերի և համայն մարդկութեան հանդէպ) :

Ազգութիւնն իբրեւ մարդկային հաւաքականութիւնը յատկանշող մէկ ուրոյն ձև, հանդէս է գալիս ազգերի գոյութեան մրցադաշտում իբրեւ մէկ, անբաժան և լրիւ ամբողջութիւն, հրապարակ է իջնում իբրեւ ֆիզիքական անձ՝ իր անվերաքննելի պահանջով :

Անկախութիւնը—ազգերի անկապտելի իրաւունքն է, նրանց անվերաքննելի ու նը-

ւերական սեփականութիւնը :

Անկախութիւնն ազգ-սուրճնակի ազատութեան միակ ձևն է, անկաշկանդ ապրելու եւ ստեղծագործելու միակ միջոցը :

Ու քանի որ անկախութեան սկզբունքը ազգութեան մէկ այսքան կարեւոր յատկանիշն է—երբեք փոփոխուող ու մշտապէս ապրող, քանի որ ազատութեան սկզբունքը մէկն է մարդկութեան յարատեւ նպատակներից. եղել է ու պիտի մնայ, ուստի նաև անկախութեան սկզբունքը, իբրեւ ազգ-սուրճնակի ազատութիւնը մարմնաւորող միակ ու անխաթար ձևը, պիտի մնայ ազգութեան նպատակների աշխարհում :

Այս իմաստով ընկերվարութիւնը մեզ համար ընդունելի լինելու համար պիտի լինի ոչ միայն աշխատաւորական, ազգային և երկրագործական, այլ և, եթէ կարելի է այսպէս ասել, անկախական, — դաշնակցային : Անկախական այն իմաստով, որ ամէն մէկ ազգութեան լիակատար քաղաքական ազատութիւնը պիտի նկատուի իբրեւ ա՛յդ ազգի (և ոչ ուրիշի) անբաժանատելի իրաւունքն ու անվերաքննելի սեփականութիւնը, որի տէրն ու դատաւորը ինքն է և ոչ ուրիշը, և դաշնակցային ճիշտ այն ըմբռնումով, որ ազգերը մէկ, ներդաշնակ և ամբողջական մարդկութիւն կազմելու համար հանդէս պիտի գան իբրեւ հաւասարաբո՛ւք և իրաւահաւասար ազատ միութիւններ և իրենց ազատ կամքով ու դաշնակցային հիմերի վրայ տեղաւորուեն համամարդկային մեծ գերդաստանի մէջ :

Անկախութեան պահանջն այս իմաստով
անհրաժեշտութեան մէկ անբաժան մասը
պիտի դառնայ եւ իբրեւ այդպիսին տեղաւոր-
ուի ծրագրի առաւելագոյն բաժնի մէջ։

Այս տեսակէտից անխոցելի չէ ընկերվար
կուսակցութիւններէից եւ ոչ մէկի դաւանանքը .
պակասաւորէ նաեւ Դաշնակցութեան ծրագիրը։

Մէկ տարօրինակ ըմբռնումով ազգու-
թիւնը, ինչպէս տեսանք, տեղ է գտել կու-
սակցութեան նպատակների աշխարհում (թէեւ
... ընկերվարութեան թոյլտուութեամբ) . իսկ
հայրենիքի գաղափարն ու այդ հայրենիքի ա-
զատութեան պահանջը մնացել են այդ նոյն
դաւանագրի նուազագոյն բաժնի մէջ, ուր
տեղաւորուած են դէպի վերջնական նպատակ
տանող (ու փոփոխական եւ ժամանակաւոր
կեանք ունեցող) միջոցները։

Ազգութեան հետ մէկտեղ նաեւ անկա-
խութեան գաղափարը պիտի դառնայ աշխա-
տաւոր մարդկութեան մշտադաւան նպատակնե-
րից մէկը եւ տեղաւորուի նրա ամբողջական
դաւանագրի մէջ։

Ընկերվարութիւնը պիտի դառնայ նաեւ
անկախութեան դաւանանք։

Սխալ չհասկացուենք սակայն։

Մեր խօսքն անկախութեան սկզբունքի մասին
է, բայց ոչ այդ սկզբունքի կոնկրետ կիրա-
ռումների։

Հաւասարութեան գաղափարը մէկն է
ընկերվարութեան հիմնական տարրերից եւ
այդ պատճառով այդ գաղափարը տեղ է գը-
տել ծրագրի առաւելագոյն բաժնի մէջ, սա-

կայն նրա իրագործման միջոցները տեղաւոր-
ուել են այդ նոյն ծրագրի նուազագոյն բաժ-
նում, որովհետեւ մարանչող մարդկութիւնն
այսօր՝ այս, իսկ վաղը՝ բոլորովին այլ մի-
ջոցներով պիտի ձգտի այդ հաւասարութեան
իրականացման։

Ընկերվարութիւնը բացարձակապէս ժխ-
տում է կեղեքման սկզբունքը . ուստի նա այդ
սկզբունքը յայտարարում է իբրեւ իր անվերա-
քննելի նպատակներից մէկը։ Սակայն այսօր
նա ձգտում է կեղեքման այդ ձեւերը վերաց-
նել՝ ութ ժամեայ բանտորական օրուայ, աշ-
խատավարձի նուազագոյն սակի, այլեւ այլ ա-
պահովագրական հիմնարկութիւնների եւ այլ
նման միջոցների օգնութեամբ, ուստի նա այդ
միջոցները—միշտ փոփոխական եւ միշտ ժա-
մանակաւոր—պահում է ծրագրի նուազագոյն
բաժնի մէջ, ուր վաղը, նրանց փոխարէն, պայ-
քարի այլ միջոցներ (նոյն նպատակը հետա-
պնդող) պիտի դան տեղ գրաւելու։

Ազգութիւնը յարատեւ արժէք է եւ այդ
պատճառով նրա գաղափարը դարձած է ինքնա-
նպատակ եւ տեղափոխուած ծրագրի առաւե-
լագոյն բաժինը, իսկ ազգութեան պահպան-
ման միջոցները՝ մայրենի լեզուի կիրառում
(գաղտնում, դատարանում եւ պետական այլ
հիմնարկութիւններում), ազգային այս կամ
այն սովորոյթի պահպանում, պետական բիւդ-
ջէից մի որոշ գումարի յատկացում այս կամ
այն ազգութեան կուլտուրական նպատակնե-
րի համար եւն. եւն. —այս բոլորը, իբրեւ

ժամանակաւոր միջոցներ, տեղափոխուած են ծրագրի նուազագոյն բաժինը: Չերկարենք:

Ահա այսպէս պիտի լինի նաև անկախութեան հարցում:

Անկախութեան պահանջը, իբրև հիմնական սկզբունք, իբրև պայքարող ազգութեան վերջին կայան, իբրև մէկ անփոփոխ ու մշտապես նպատակ տեղ պիտի գտնի ընկերվար կուսակցութեան ծրագրի առաւելագոյն բաժնի մէջ, իսկ այդ անկախութեան իրականացման կոնկրետ ձևերը (այսօր՝ ինքնավար, վաղը՝ ֆետերատիվ կամ մէկ այլ ձևով) եղել են ու պիտի մնան այդ նոյն ծրագրի նուազագոյն բաժնում:

Թէ որքան արդար ու անխոցելի են մեր դիտողութիւնները, — այդ ցոյց է տալիս նաև այն աննախընթաց վերիվայրումը, որ տեղի ունեցաւ Ռուսաստանում, բոլշեւիկեան տիրապետութեան շրջանին:

Ընկերվար մտքի ամէնէն «ձախ» թևը (անուանապէս անչուշտ) ռիսերիմ հակառակորդն էր ազգութիւնների ու նրանց անկախութեան ձգտումի:

Այն երանելի օրերին, երբ բոլշեւիկները դեռ ևս սոցիալ-դեմոկրատներ էին, նրանց հետ անկարելի էր բերան բանալ ազգութեանց եւ նրանց քաղաքական դատերի մասին:

Նախապատերազմեան բոլշեւիկները լրջօրէն այդ հարցերով զբաղուելը աւելորդ աշխատանք էր համարում:

Այն ըմբռնումն էր իշխողը թէ ընկերվար-

րութիւնն անմիջական աղերս չունի ո՛չ ազգութեանց և ո՛չ էլ նրանց դատերի հետ: Ընկերվարութեան նպատակներից դուրս էին նրկատոււմ այդ կոնձիւնները, որոնք պիտի ապրեն և յարատեհն այնքան ժամանակ, որքան ժամանակ ապրում և յարատոււմ է ինքը մասնատիրական տնտեսութիւնը:

Մարքսիզմի թունաւոր ու բացասական ազդեցութիւնը և ո՛չ մէկ հոսանքի վրայ այնքան ներգոր ու չօչափելի չեղաւ, որքան ռուսական սոցիալ դեմոկրատիայի: Քաղաքական և ո՛չ մէկ հոսանք — բովանդակ ընկերվարական բանակում — այնքան նախանձելի հաւատարմութեամբ չ'ընդօրինակեց մարքսիզմի տառը՝ փոխանակ ոգոււ, կմախքացած ֆօրմիւլները՝ փոխանակ ներքին իմաստին, որքան նոյն ռուս սոցիալ-դեմոկրատիան:

Այս այլանդակ, նեխող ու սպանիչ երևոյթների պատճառները թերեւս պիտի որոնել նաև ռուսական կեանքի յետամնացութեան մէջ:

Մարքսիզմի դուրանի բնութիւն առաւ ռուսական կեանքի համար:

Մարքսիզմի հանդէպ ցոյց տուած քննական վերաբերումը նկատուեց իբրև սրբապղծութիւն և ընկերվար ամէնէն մեծ առաքինութիւնը համարուեց այն կապկային թուլթակումը, որ ռուս սոցիալ-դեմոկրատները թող էին ապիս իրենց՝ հիմնադիրների խօսքերը նոյնութեամբ ու տաղտկալիօրէն չարունակ

կրկնելով :

Նաև սրանով պէտք է բացատրել այն թշնամական վերաբերումը, որ ռուսական սոցիալ-դեմոկրատները ունեցան ղէպի ազգային հարցը : Այս թշնամութիւնն այնքան բացայայտ էր և մարքսիզմի ազդեցութիւնն այնքան հզօր ու տիրական, որ մինչև իսկ ռուսական իրականութիւնը, այդ բաղմապեղ, բողմալեղու և բաղմակրօն երկիրն իր ազգային բացառիկ գունդութեամբ բնաւ որոնումների խթան չեղաւ «գոգմա»-ին փարած ռուս մարքսիստական մտքի համար :

Աննկատ չանցաւ, ի հարկէ, նաև այն հանգամանքը, որ, ինչպէս ճշտօրէն նկատում է իր գրքոյկներից մէկի մէջ Պլեխանովը, ռուս ժողովուրդը գործնականօրէն չզգաց և չապրեց—թէ՛ դիրքով ու թէ՛ թւով—ազգային հարցի իմաստը, տիրականօրէն իշխող ռուս ժողովրդի համար գոյութիւն չունեցաւ ազգային հարցը և նա կարծեց (անշուշտ առաջ և ոչ հիմա), թէ այդ հարցը գոյութիւն չունի նաև ուրիշների համար :

Այդպէս էր սակայն երէկ, անցեալի մէջ, ընդամէնը մի քանի տարիներ առաջ :

Մասնաւորաբար մեծ պատերազմն ու յատկապէս հոկտեմբերեան յեղաշրջումը հիմն ի վեր դրին ամէն ինչ գաղափարների և հասկացողութիւնների նաև այս ընդաւառում :

Ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիան, յան-

ձինս բուլեիզմի, Սուրբ Հոգու մէկ չարահճի ներշնչումով դարձաւ ամէնէն «հաստատական», «անվերապահ» և «մոյի» պաշտպանն ազդութեանց և նրանց դարերի :

Միանգամ ընդմիջտ մոռցուեցան ռուս և հայ բուլեիկների այն թոթովանքները, որով ազգերն իրաւունք ունէին «ինքնորոշուելու» միայն... ինչ որ անորոշ, անբովանդակ ու անջիղ «կուլտուրական» պէտքերի համար, իսկ աւելին... յանցագործութիւն էր արդէն, անարգանք՝ և՛ յեղափոխութեան և՛ ընկեր-վարութեան հասցէին :

Անյայտութեան ծոցից ազգեր ծնունդ առին (ամբողջ տասնեակներով, մեծաքանակ ապրանքի ձեւով) և «լիազօրուեցին» անկախ կեանքի ամէնէն բացարձակ իրաւունքներով :

Ազգային ամէնէն վառ երեւակայութիւնն իսկ ռուսահպատակ ազգերի համար չէր գծել ինքնօրէն կեանքի այնքան ընդարձակ հորի-զոններ, որպիսին արաւ ռուսական սոցիալ-դեմոկրատիայի բուլեիկեան թւը :

Արաւ անշուշտ խօսքով, առ այժմ ոչ անկեղծօրէն, պարզապէս իարդախ և ստոր նկատումներով :

Սակայն մեզ հետաքրքրողը այդ չէ :

Կարևորը՝ քննութեան ենթակայ հարցի լուսաբանութեան տեսակէտից այն է, որ գաղափարօրէն տեղի տուաւ ազգերի յաղթական երթի առջև նա՛և ռուսական բուլեիզմի :

Տեսական և գործնական պայքարի մէջ պարտուեց նա, թափեց իր հին ու մաշած զէնքերը և անձնատուր եղաւ այն տարերքին, որ ազգութիւնների կենսալիր, հոյակապ ու հրաշագեղ վերածնունդ է կոչուում:

Փոյթ չէ, թէ ռուսական աշխարհակալութիւնը վերահաստատելու համար, բոլշևիզմն այսօր պարզապէս կեղծում ու ստում է, յայտարարելով իրեն իբրեւ պաշտպան ազգային դատերի:

Կարեւորը, էականն ու նշանակալիցը այն է, որ նա գաղափարօրէն այլևս ոյժ չի գգում իր մէջ, անցեալի նման հրապարակով դէմ արտայայտուելու ազգային դատերին: Իսկ այս արդէն չափազանց մեծ ու խոստմնալից յաղթանակ է ինքնին:

Ազգերի ազատագրութիւնն ու նրանց անկախութեան գաղափարը այսպիսով սկսում է տիրականօրէն իշխել բոլոր այն հոսանքների վրայ, որոնք իրենց հոգեւոր սնունդը շարունակում են առնել—փաստօրէն կամ անուանապէս—ընկերվարութեան գաղափարական աւազանից:

Այսօր համարձակ կարող ենք յայտարարել, որ ազգութիւնները մարդկային մէկ հասուածի մէջ, ընկերվար բանակում, բացառապատ թշնամիներ այլևս չունեն:

Ով իրեն ընկերվարական է յայտարարում և միաժամանակ շարունակում ատամ կրճտա-

ցնել վերածննդ և անկախութեան ձգտող ազգերի դէմ՝ նա այդ անում է քողարկուած ձեռով, դաւում ու դաւադրում է ծպտեալ վրձակի մէջ, ժահր ու խանդ է թափում խաղախ, ստոր ու կեղծ ճանապարհներով:

Բաց ու բացձակատ պայքար, ընկերվար դրօշի տակ, այլևս անկարելի է ազգերի դէմ տանել:

Այլևս չկան «խղճուկ», «անօգնական», «եղազլուխ» ու «բէակցիոն» ազգեր, այլ կան ընդհանրապէս ազգեր, ամենքն էլ, ըստ Լորանի գեղեցիկ խօսքի, Աստուածանից այս աշխարհի վրայ, ամենքն ալ արժանի անկախութեան և ազատութեան:

Այլևս պէտք չկայ անպայման 12 միլիոն դառնալու, որպէսզի «դոգման» տուեալ ազգութիւնն արժանի համարի անկախութեան, ալլ կարելի է 12 միլիոնից 12 անգամ քիչ լինել թուով ու նորէն իրաւունք և պարտականութիւն ունենալ ձգտելու ճշմարիտ և լիակատար ազատութեան և անկախութեան:

Այդ իրաւունքն ու պարտականութիւնն ունի նաև հայ ժողովուրդը:

Պայքարել յանուն Հայաստանի անկախութեան, այդ կը նշանակէ ջահակիրը լինել աշխատաւոր մարդկութեան լուսաւոր գաղափարների, այդ կը նշանակէ՝ զօրավիգ հանդիսանալ այն վեհ ու գեղեցիկ պայքարին, որ այսօր տարւում է ընկերվար դրօշի տակ:

Հայաստանի անկախութեան պահանջը բըղ-
խում է պատմական անցքերի խորհրդաւոր
ընթացքից, այն վեհ սկզբունքից, որ ազգե-
րը՝ ստորադաս ու անազատ՝ մղում ու տա-
նում է դէպի լուսաշող ապագայ, ուր չկան
իշխող և իշխուող ազգեր, այլ կան հաւասար
ազգեր:

Հայաստանի անկախութեան պահանջը
թելադրանքն է ճշմարիտ ընկերվարութեան,
որ ձգտում է և կարող է իրականանալ ազատ
ազգերի ծոցում և ոչ նրանց գերեզմանի վը-
րայ:

Անկախութեան է ձգտում նաև ինքը,
աշխատաւոր ու նահատակ հայ ժողովուրդը:

Որովհետեւ միայն անկախութեան պայ-
մաններում մեր երկիրը կարող է Հայաստան
դառնալ, իսկ մեր ժողովուրդը՝ հայ մնալ:

Անկախութեան պայմաններում է միայն,
որ հայ ժողովուրդը կարող է ազատօրէն ըս-
տեղծագործել և պատմականօրէն ժառանգած
իր բեղմնաւոր ժամայայատկութիւններով ճո-
խացնել ապագայ ընկերվար հասարակարգը:

Միայն իրապէս անկախ Հայաստանն է,
որ միանգամ ընդմիշտ վերջ կը տա չ հզօրնե-
րի արիւնհոռւշտ և աշխարհակալ կռիւներին՝
հայկական հողերի վրայ:

Որովհետեւ քանի դեռ հայ ժողովուրդը չէ
տիրացած իր նուիրական սեփականութեան,
մինչ այդ աշխարհակալ և արիւնալի պայքար-

ները հզօրների միջև անպակաս պիտի լինեն
մեր հայրենիքի շուրջ, այդ հայրենիքին՝ այդ
res nullius-ին՝ ոչ ոքի պատկանող իրին տի-
րանալու համար:

Ինչպէս ամէն տեղ, այնպէս նաև մեր հայ-
րենիքի մէջ հզօրների աշխարհակալ թուրը մի-
անգամ ընդմիշտ կը ջախջախուի. եթէ միայն
հայկական հողերի վրայ կեանք առնի մարտըն-
չող հայութեան դարաւոր երազը, նրա ան-
կախութեան շէնքը:

Միայն այդ ժամանակ տեական կը լինի
խաղաղութիւնը մեր երկրում, ազատութեան
արևը միայն անկախութեան երկնակամարից
ճշմարտօրէն կը լուսաւորի մեր հայրենիքի գո-
յութեան ուղիները, միայն անկախութեան
պայմաններում հայութիւնը կը ստեղծագործ-
ծի և մէկ աննախընթաց թափով կը լծուի իր
լուսաւոր պայքարին:

Ահա թէ ինչու անկախութեան պահանջը
աշխատաւոր հայ ժողովուրդի նուիրական նպա-
տակներից մէկը պիտի դառնայ: Նա պիտի
կազմի հայ ընկերվար մտքի անբաժան սե-
փականութիւնը և, իբրև այդպիսին, իր-
եւ մէկ տեական և միայուն արժէք, տե-
ղաւորութիւն նաև հայ կեանքի հզօր ընկերվար
հոսանքի՝ Ն. Յ. Դաշնակցութեան դաւանա-
գրի առաւելագոյն բաժնի մէջ:

Աշխարհակալ բուլշեւիզմի դաւադիր խա-
ղերը ստորադաս ազգերի ու նաև Հայաստանի

ARMENIAN PRELACY

անկախութեան գաղափարի հետ ինքնին գալիս են ասելու, որ Հայաստանը հաստատ քայլ-ուածքով ոտք կը դնի ճշմարիտ վերածննդի ճանապարհի վրայ այն ժամանակ միայն, երբ նա իրապէս ազատ և անկախ կը լինի:

Ահա պայքարի այն միակ ուղին, որ զըծուած է մեր վերածնունդ հայրենիքի առջև:

Զգտել Հայաստանի անկախութեան պայքարել այդ անկախութեան համար և տիրանալ նրան, — այդ կը նշանակէ մէկ լուսաւոր յաղթանակով ևս պսակել մարդկային պատմութիւնը, լաւագոյն տուրք տալ ընկերվար վարդապետութեան, սկիզբը դնել Մերձաւոր Արեւելքի իրական ազատագրութեան և անգործ, ազատ ու խաղաղ պայմանների մէջ հայութիւնը լծել իր լուսաւոր և ստեղծագործ առաքելութեան:

Քանի այս չէ եղած, — պատրանք է, սին ու դատարկ ցնորք, պարզ երազ միայն այն աւմէնը, ինչ հիւսուած է մեր հայրենիքի ու մեր ժողովրդի վերածնունդի շուրջ:

Ու որպէսզի դարերի թելադրանքն ու սերունդների երազն իրականութիւն դառնայ, պէ՛տք է, անհրաժեշտօրէն պէ՛տք է որ անկախութեան պահանջը մարտնչող հայութեան քաղաքական տեսակէտը դառնայ:

Դառնա՛յ այն կէտը, որտեղից բացուում են հայ ժողովրդի առջև պատմութեան ընդարձակ, լուսաւոր ու փառաբան հորիզոնները:

ԳԻՆ 75 ՍԱՆՏԻՄ